

Květoslav Chvatik

Mukařovskiego fragmenty metodologiczne : słowo wprowadzające

Teksty : teoria literatury, krytyka, interpretacja nr 1 (55), 165-167

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Świadectwa

Mukařovskiego fragmenty metodologiczne

Słowo wprowadzające

W 1981 roku upływa 90 lat od urodzin czeskiego literaturoznawcy i estetyka Jana Mukařovskiego¹. Wzmoczone zainteresowanie strukturalną analizą zjawisk kultury i semiotyczną interpretacją sztuki wywołały w latach siedemdziesiątych na świecie nową falę zainteresowania twórczością naukową Mukařovskiego. Jak pokazała Maria Renata Mayenowa, Mukařovský wespół z młodszym o dziesięć lat Morrisem należy bezspornie do czołowych prekursorów semiotycznych badań literatury i sztuki w XX w. W latach siedemdziesiątych podstawowe prace Mukařovskiego zostały przełożone na większość światowych języków z japońskim włącznie. Tylko po angielsku wydano cztery książkowe wybory studiów Mukařovskiego, po niemiecku trzy, po włosku i hiszpańsku po dwa, po polsku, słoweńsku, rumuńsku, japońsku itd. po jednym; szereg prac przełożono w tematycznych tomach zbiorowych i w czasopismach². Rosyjski przekład fundamentalnej

¹ Jan Mukařovský urodził się 11 listopada 1891 r. w Pisku, zmarł 8 lutego 1975 r. w Pradze.

² Przypominam tylko przekłady angielskie, francuskie i niemieckie: J. Mukařovský: *Aesthetic Function, Norm and Value as Social Facts*. Ann Arbor 1970; J. Mukařovský: *On Poetic Language*. Lisse 1976; J. Mukařovský: *The Word and Verbal Art — Selected Essays*. Foreword by René Wellek. New Haven and London 1977; J. Mukařovský: *Sign and Function. Selected Essays*. Preface Peter Steiner. New Haven and London 1978; *Semiotics of Art — Prague School Contributions*. Ed. by L. Matejka and I. R. Titanic. Cambridge (Mass.) and London 1976, II wyd. 1977; *Le Cercle de Prague*. Ed. J. P. Faye et L. Robel. „Change” 1969 nr 3; J. Mukařovský: *Literature et semiologie*. Note T. Todorov. „Poetique” 1970 nr 3; J. Mukařovský: *Kapitel aus der*

pracy Mukařovskiego *Estetyczna funkcja, norma i wartořć jako fakty społeczne* poprzedził kompetentnym wstępow Łotman³. Polski wybór prac Mukařovskiego *Wśród znaków i struktur* z treściowym wstępem Janusza Sławińskiego otwiera zagraniczną recepcję Mukařovskiego, ponieważ ukazał się już w 1970 r.

Jednak nawet w rodzimym czeskim środowisku twórczość naukowa Mukařovskiego nie jest dotychczas znana w całej swojej rozciągłości i rozwojowej dynamice. Do połowy lat sześćdziesiątych uważano Mukařovskiego przede wszystkim za znawcę dziejów wiersza czeskiego, twórczości Machy i historyka literatury czeskiej. Dopiero wydanie jego *Studiów z estetyki* (*Studie z estetiky*, Praha 1966, II wyd. 1971) ukazało w pełnym świetle znaczenie jego prac dla estetyki ogólnej i teorii sztuki, dla strukturalnej i semiotycznej analizy zjawisk artystycznych. Także zbiór artykułów *Drogami poetyki i estetyki* (*Cestami poetiky a estetiky*, Praha 1971) przyniósł szereg nie znanych dotychczas szkiców poświęconych znaczącym problemom teorii kultury i nauk humanistycznych (zagadnienia całości, osobowości, wartości, funkcji i in.).

Jednak nawet po wydaniu tych książek szereg drobniejszych prac Mukařovskiego pozostaje w rozproszeniu po czasopiśmie (zwłaszcza w czasopiśmie „Slovo a Slovesnost”) i encyklopediach (hasła w suplemencie *Dodatky* do leksykonu *Ottův slovník naučný nové doby*). Szereg przygotowawczych i okazjonalnych tekstów odkryto w spuściźnie Mukařovskiego w postaci rękopiśmiennych szkiców i fragmentów. Chodzi zwłaszcza o konspekty wykładów uniwersyteckich, wygłaszanych w latach 1929—1938 w Bratysławie i Pradze na następujące tematy: „Semantyka języka poetyckiego”, „Wstęp do estetyki”, „Gatunki poetyckie”, „Kompozycja dzieła poetyckiego”, „Filozofia poetyckiej struktury” i „Semiotologia sztuki”. Mamy tu do czynienia z tekstami nie poprawianymi i nie przeznaczonymi przez autora do druku; są one ciekawe z tego względu, że ukazują ruch myśli Mukařovskiego, działającej niby promień, który odkrywa podstawowe kontury problemu, oświetla przedmiot dociekań z najróżniejszych stron, przywołując na pamięć obrazy Picassa z fazy analitycznego kubizmu. Na podstawie tych tekstów twórczość naukowa Mukařovskiego wydaje się jakby górą lodową, której niewielka zaledwie część była dotychczas dostępna oczom czytelnika. Wydania książkowe jego prac zdają sprawę zaledwie z części niezmiernie rozległych przedsięwzięć badawczych obejmujących roztrząsania spraw sztuki i kultury, wielokierunkowe poszukiwania, najprzeróżniejsze pytania i wątpliwości, obiecujące początki i porzucone fragmenty.

Poetik. Frankfurt/M. 1967; J. Mukařovský: *Kapitel aus der Ästhetik*. Frankfurt/M. 1970; J. Mukařovský: *Studien zur strukturalischen Ästhetik und Poetik*. Nachwort K. Chvatik. München 1974, II wyd. Frankfurt/M. — Berlin — Wien 1977.

³ J. Łotman: *O semiotiko-esteticzeskom traktate Mukarżovskogo*. „Trudy po Znakowym Sistemam” Vol. 7 (Tartu) 1975.

Taki właśnie charakter mają trzy nie publikowane dotychczas książkowe rozmowy z Mukařovskim, których przekład udostępniamy polskim czytelnikom; żywiej niż teksty ukończone ukazują ruch jego myśli, broniącej się przed sztywną systematyzacją. Organicznie są z nimi związane polemiczne uwagi *O metodologii nauki o literaturze*, będące reakcją na dyskusję nad studium Vodički *Historia literatury. Jej problemy i zadania*⁴, prowadzoną w Towarzystwie Historycznoliterackim w Pradze w 1944 r., z przyczyn zewnętrznych wówczas nie wygłoszone i opublikowane dopiero w 1968 r. w pierwszym numerze czasopisma „Orientace” (książkowo w tomie *Drogrami poetyki i estetyki*).

Wspólnym tematem tych tekstów jest przełom metodologiczny w nauce o literaturze i estetyce, jaki dokonał się w latach dwudziestych i trzydziestych — przejście od pozytywizmu, psychologizmu i personalizmu do prób wzniesienia obiektywnej, strukturalnej i semiotycznej wiedzy o zjawiskach artystycznych. Semiotyka sztuki w ujęciu Mukařovskiego, w odróżnieniu od neopozytywistycznej i neopragmatycznej koncepcji Morrisa, inspirowała się pojęciem znaku i znaczenia w tym sensie, jaki pod wpływem Husserla i de Saussure'a uznawali inicjatorzy funkcjonalno-strukturalnego pojmowania języka z Praskiego Koła Lingwistycznego⁵. Mukařovskiego koncepcja estetyki strukturalnej i semiotycznej nabierała z czasem zdecydowanie kompleksowego, dialektycznego i historycyistycznego charakteru. Przewyciężyła początkową jednostronność i ograniczenia formalizmu, immanentyzmu i wczesnej fazy strukturalizmu. Zaczęła stawać na nowym, semiotycznym poziomie i rozwiązywać problemy pozornie tak oddalone od nauki skupiającej uwagę na samym dziele, jak problem osobowości i jej roli w rozwoju sztuki, obiektywnej wartości tego, co „nie zamierzone” w dziele, światopoglądu artysty i wartościującej postawy wobec świata, którą zajmuje odbiorca w procesie recepcji dzieła. Mukařovský nie ograniczał zadań nauki o literaturze do deskrypcji „rzeczowionych” struktur znakowych, lecz rozumiał tekst dzieła sztuki jako szczególny „gest semantyczny” człowieka, jako akt twórczy o podstawie antropologicznej, jako wynik aktywnego działania jednostki w historii, nadającego pierwotnie niememu światu rzeczy ludzkie znaczenia.

Květoslav Chvatik

przełożył Jacek Baluch

⁴ F. Vodička: *Historia literatury. Jej problemy i zadania*. „Pamiętnik Literacki” 1969 z. 3 oraz *Studia z teorii literatury*, I. Wrocław 1977.

⁵ O pojęciu języka wśród prażan por. J. Vachek: *The Linguistic School of Prague — An Introduction to its Theory and Practice*. Bloomington — London 1966.